

مقاله پژوهشی

واکاوی رفتار برخی گردشگران در مکان‌های تاریخی، وندالیست یا بیان حس دلبستگی به مکان

(مورد پژوهی: یادگاری نویسی‌های سی‌وسه‌پل، اصفهان)*

حسن محمد شفيعي^۱، محمدعلي خان محمدی آقکند^{۲*}، لیلی کریمی فرد^۳، ژیلار رضاخانی^۴

۱. دانشجوی دکتری معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

۳. استادیار گروه معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴. استادیار گروه معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۳۱

تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۱

چکیده برخی از گردشگران ماندگاری نام خود را بدون هیچ اهمیتی بر دیواره‌های بناهای تاریخی به شکل یادگاری به ثبت می‌رسانند. جامعه‌شناسان این افراد را وندالیسم می‌نامند. این مقاله از نگاه روانشناسی محیطی به موضوع پرداخته و فرض بر آن دارد که یادگاری‌ها یکی از نشانه‌های حس دلبستگی به مکان است. لذا محقق در جستجوی علت بروز این رفتارهاست تا بتواند گامی در جهت کنترل و کاهش تخریب توسط گردشگران به صورت یادگاری نویسی بردارد. پرسش اول، انگیزه برخی از گردشگران از یادگاری نویسی در مکان‌های تاریخی (سی‌وسه‌پل) چیست؟ و در سی‌وسه‌پل انگیزه‌های وندالیستی غلبه دارد یا حس دلبستگی به مکان؟ آثار به‌جامانده در گروه‌های (A.B.C.D) تقسیم شده و در تمامی این گروه‌ها به گونه‌ای حس دلبستگی قابل رؤیت است. روش تحقیق مقاله تحلیل محتوا از نوع کیفی در جهت دستیابی به معانی پنهان است. ابزار تحقیق بعد از مطالعه کتابخانه‌ای آثار به‌جامانده از دست‌نوشته‌ها بر دیواره‌های پل بوده که با کمک پرسش‌نامه از نوع نیمه‌ساختار یافته (باز-پاسخ) اقدام به جمع‌آوری اطلاعات کرده است. مصاحبه از گردشگران وندال حاضر جمع‌آوری شد و نتیجه حاصله نشان از حس دلبستگی یادگاری نویسان نسبت به مکان دارد. با توجه به تعاریف نظری بروز این گونه رفتارها جهت ثبت خاطرات با نام و تاریخ نشان از احساس دلبستگی افرادی دارد که بارها برای دیدن آن مکان اقدام کرده‌اند.

واژگان کلیدی | وندالیسم، یادگاری نویسی، حس دلبستگی به مکان، سی‌وسه‌پل.

مقدمه | آسیبی که امروز بر پیکره بناهای تاریخی خورده است، جدای از زشتی آن می‌تواند عمر این آثار را کوتاه کند. سال‌هاست که گردشگران و بسیاری از مردم ماندگاری نام و نشان خودشان را که هیچ اهمیتی هم برای دیگران ندارد ارجح دانسته و بی‌رحمانه با هر ابزاری که در دست دارند بر تاریخ کشور زخم می‌زنند. فعالان باستان‌شناسی بر اهمیت ماندگاری این آثار در کشور و

تأثیر آنها بر فرهنگ و به ویژه موضوع گردشگری تاکید می‌کنند. به‌طور قطع فرهنگ‌سازی هنوز آنگونه که باید و شاید در مقابله با وندالیسم فرهنگی مؤثر نبوده و مطالعاتی برای ریشه‌یابی آن انجام نشده است و هنوز بسیاری از افراد با حضور در محدوده‌های تاریخی اقدام به تخریب اثر و نوشتن یادگاری می‌کنند. باید یادآوری کرد وندالیسم در کشور ما هنوز یک جرم نیست و باید به این باور رسید که بنای تاریخی روح دارد. وندالیسم به مثابه جرم واژه‌ای نسبی است. وندالیسم نیز از اعمالی است که بدلیل تخطی از هنجارها و ارزش‌های جامعه جرم محسوب می‌شود (Sellin, 1938, 11) چارچوب نظری تحقیق پدیدۀ وندالیسم و خرابکاری در محیط اجتماعی بوده و از آن سخن بسیار رفته است

*این مقاله برگرفته از رساله دکتری حسن محمد شفيعي با عنوان «واکاوی مؤلفه‌های حس دلبستگی در پل‌های گردشگری» است که به راهنمایی دکتر «محمدعلی خان محمدی آقکند» و مشاوره دکتر «لیلی کریمی فرد» و دکتر «ژیلار رضاخانی» در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب در حال انجام است.
**نویسنده مسئول: k.khanmohammadi@just.ac.ir، ۰۹۱۲۳۲۷۴۱۷۷

اغلب به صورت نوشتن یادگاری و کلماتی از روی احساس روی دیوارها دیده می‌شود. شناخت این نوع وندالیسم‌ها و علت این رفتارها در جهت یافتن راهکاری برای کنترل آنها، هدف اصلی این پژوهش است.

پرسش‌های پژوهش

این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤالات است:

- ۱- انگیزه برخی از گردشگران از یادگاری‌نویسی در مکان‌های تاریخی (سی‌وسه‌پل) چیست؟ (پاسخ: گروه‌های شناسایی شده در A.B.C.D)
- ۲- در سی‌وسه‌پل انگیزه‌های وندالیستی غلبه دارد یا حس دلبستگی به مکان؟

پیشینه تحقیق

سعیدی انارکی و ملکپور شهرکی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی یادگاری‌های مسجد جامع اصفهان» ادعان می‌دارند، یادگاری‌ها نشانگر احساس مردمی است که به آن مکان می‌آیند. از دیدگاه معماران و هنرمندان، بناهای تاریخی دایره‌المعارف هنر و معماری هستند و یادگاری‌نویسی بر دیوار بناهای تاریخی نوعی تخریب به‌شمار می‌آیند، پاره‌ای از این نوشته‌ها حاوی پیام‌های اجتماعی و ادبی مهمی بوده که انعکاسی از حوادث و وقایع آن زمان برای فرد بوده است. شاهمندی و شهیدانی، (۱۳۹۱) مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل یادگاری‌نویسی در بقعه پیربکران اصفهان از دوره ایلخانی تا عصر قاجار» بیان داشتند یادگاری‌نویسی و یادگاری از پدیده‌های مهم فرهنگ انسانی در طول تاریخ است که قدمتی همپای زندگی بشری دارد و میل به جاودانگی و بقا عامل ابتدایی این امر تلقی می‌شود. سجادی و ضرغامی (۱۳۹۶) در مقاله «سنجش و ارزیابی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تخریب‌گری (وندالیسم) در فضای عمومی این‌گونه بیان داشتند که رفتار وندالیسم باعث کاهش کیفیت محیطی در فضای عمومی و کاهش حس تعلق می‌شود. عوامل اجتماعی، طراحی محیط به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر رفتار وندالیسم اثر دارد و موقعیت مکان بیشترین تأثیر را بر وندالیسم داشته است. فیلیپ (Philip, 1993) در تحقیقی با عنوان «وندالیسم در دانشکده‌ها با تکیه بر دیوارنویسی با استفاده از روش پیمایشی» به این نتیجه می‌رسد که رفتارهای وندالیستی در دانشکده‌ها، برای دانشگاه‌ها بسیار پرهزینه است و خسارت بسیار زیادی به بار می‌آورد. همچنین محقق متغیرهای جنسیت، نژاد و طبقه اجتماعی/اقتصادی را اصلی‌ترین عامل تأثیرگذار در انجام کنش‌های وندالیستی می‌داند. از نظر سجاسی قیداری، رجایی و بذری کشتان (۱۴۰۰) در مقاله دیگر با عنوان «تأثیرات فعالیت‌های خرابکارانه گردشگران در محیط‌های روستایی بر روحیه گردشگرپذیری و تاب‌آوری مردم محلی (روستاهای گردشگری شهرستان نیشابور)» توسعه گردشگری

و این مسئله را به یک معضل اجتماعی نه تنها در ایران بلکه در سایر نقاط جهان نیز تبدیل کرده است و محدود به زمان یا مکانی خاص نمی‌شود. اما تاکنون درباب وندالیسم و حس دلبستگی به مکان سخنی به میان نیامده و تنها می‌توان به چند مقاله و یا گزارش در خبرگزاری‌ها و روزنامه‌ها اشاره کرد و تنها به گزارش‌های مردمی و یا گفتو با کارشناسان حوزه علوم ارتباطات و صاحب‌نظران بسنده کرده و لذا کار علمی جدی صورت نگرفته است. با توجه به اینکه این افراد وندال زمان قابل توجه‌ای را در مکان بسر می‌برند به نوعی به مکان احساس دلبستگی پیدا می‌کنند، که به درجه بالایی از حس تعلق تبدیل می‌شود. از این رو در این پژوهش محقق نوشته‌ها (یادگاری) روی دیوارها را به‌عنوان یک رفتار خشن و مخرب از سوی گردشگران نگاه نمی‌کند زیرا این نوشته‌ها جهت ثبت خاطره مثبت در زمان و مکان خاص توسط گردشگران وندال نوشته می‌شود تا بتواند این خاطرات را برای خود و دیگران به نمایش بگذارد. از همین رو محقق با هدف جمع‌آوری و سازماندهی نظریات مرتبط با مسئله وندالیسم و مشاهده رفتار آنها در مکان، گونه آنها را شناسایی کرده تا بتواند راهکاری جهت تغییر رفتار وندالیست‌ها در مکان‌های تاریخی مثل (سی‌وسه‌پل) بدست آورد. با آگاهی به پدیده وندالیسم که در سایر محیط‌های اجتماعی در میان جوانان رایج است، این پژوهش در پی علت رفتار آنها از زاویه حس دلبستگی بوده تا راه را برای حل این معضل و ارائه راهکار برای سایر محققان هموار سازد. در این پژوهش محقق فرض بر آن دارد که دست‌نوشته‌ها به شکل یادگاری یکی از نشانه‌های بالقوه حس دلبستگی گردشگران به مکان است.

بیان مسئله

برخی از گردشگران مطالبی را به صورت یادگاری روی دیوارهای بناهای تاریخی می‌نویسند که نشان از احساس مثبت فرد در یک زمان و مکان خاص دارد. این رفتار با تعریگی که از وندالیسم شده متفاوت است. با پژوهش در این مورد می‌توان به شناخت بیشتری نسبت به تفاوت وندال‌های مخرب و وندال‌های با حس دلبستگی به مکان پی برد. اغلب نظریه‌پردازان معتقد هستند که وندالیسم یک رفتار مخرب و نابهنجار، خصمانه، کینه‌توزانه، بیمارگونه و غیره است. حال آنکه گونه‌ای از وندال‌ها هستند که از روی احساس دلبستگی دست به این رفتارها در محیط می‌زنند و از ارزش معنوی این مکان‌ها آگاهی ندارند که باید روی آنها مطالعه بیشتری شود.

هدف پژوهش

هدف از این پژوهش بررسی و شناخت نوعی از وندال‌هاست که از روی احساس دلبستگی ولی با عدم آگاهی باعث تخریب مکان‌های تاریخی از جمله سی‌وسه‌پل می‌شوند، این خرابی‌ها

محیطی در آنها به‌عنوان دانش‌های کلیدی در حل این معضل مطرح هستند (فیضی، حسینی و رازقی اصل، ۱۳۸۸). محققان علوم اجتماعی معتقدند، تخریب اموال عمومی یا خرابکاری جوانان می‌تواند مقدمه‌ای برای رفتارهای بزهکارانه باشد؛ به‌ویژه با نگاهی ژرف به این مسئله می‌توان دریافت که جوانان از تخریب اموال عمومی در اماکن آموزشی مثل شکستن نیمکت‌ها و کنده‌کاری روی آن، نوشتن شعار و یادگاری‌های مختلف روی در و دیوار به جز ایجاد چهره نامناسب فرهنگی و اجتماعی و از بین بردن اموال عمومی و خصوصی و صدمه زدن به امکانات رفاهی جامعه، به نوعی تخلیه عقده‌های ناگشوده را بر سر این وسائل جبران می‌کنند که می‌تواند زمینه‌ساز اولیه برای بزهکاری‌های آینده باشد (جان حسنی، ۱۳۸۷، ۱۵).

به‌طور کلی رفتاری را می‌توان وندالیسم خواند که ضمن دارا بودن جنبه‌های خشونت و تخریب، ویژگی‌های زیر را داشته باشد. الف- صدمه به چیزهایی که متعلق به دیگران است و نه شخص تخریب‌گر؛ ب- صدمه به اموال عمومی مردم؛ ج- در کل هر خسارتی که دیگری باید آن را جبران کند و مسئولیت خسارت وارده بر عهده اوست. این مورد شاید از آنجا نشأت می‌گیرد که به نظر نمی‌رسد اموال یادشده صاحبی داشته باشند یا به فردی متعلق باشند و یا اینکه حداقل تعیین مالکیت آنها دشوار است (نقدی، ۱۳۸۶، ۱۱۰). اغلب صاحب‌نظران معتقدند وندالیسم‌ها در برخی عناصر مشترک هستند از جمله اینکه به شکل آگاهانه و عمدی و غرض‌ورزانه و با اراده و خواست خود و یا افراد دیگر با سوگیری و اغلب بدون نفع مادی به تخریب اموال عمومی اقدام می‌کنند. در جدول ۱ برخی از تعاریف و نظریه‌ها نشان داده شده است. جامعه‌شناسان شهری در این مورد بیشتر به ایجاد بسترهای رفتاری و اجتماعی و سلب انگیزه و کنش‌های تخریبی اشاره دارند. طبق نظریه بندورا راهکارهای ارائه‌شده در دو دسته تقسیم‌بندی می‌شوند، دسته اول راهکارهایی که روی رفتار افراد جامع تمرکز دارد و اثر رفتار بر محیط را شامل می‌شود و دسته دوم راهکارهای معماری و مربوط به محیط شهری که اثر محیط بر افراد جامعه را شامل می‌شود. شناخت علت‌ها و ریشه‌ها یا اقدام تخریبی و تعیین برنامه و راهکار برای رفع آن مکان‌بایی دقیق و مناسب تجهیزات به‌منظور پایین آوردن امکان دسترسی وندال‌ها -توجه به امر زیباشناسی در ساخت اموال و احداث اماکن -افزایش نظارت و کنترل اجتماعی در اماکن عمومی -افزایش احساس مسئولیت‌پذیری در بین تمامی شهروندان، جلوگیری از رفتارهای وندالیستی دیگران (محزون و بامداد، ۱۳۹۵).

• یادگاری

معنای یادگاری در فرهنگ دهخدا (۱۳۷۷) آمده آنچه برای یادبود و یادگار و یادآوری باشد، آنچه از کسی به یادگار ماند. یادگارنویسی در بناهای غیردینی همچون کاخ‌ها، اغلب شامل اعلام حضور و میل به جاودانگی و گاه عظمت‌طلبی است پدیده نوشتن یادگاری

در مناطق روستایی، علاوه بر اثرات مثبت، دارای اثرات ملموس و ناملموس منفی بر جامعه میزبان نیز هست، زیرا برخی از گردشگران در زمان‌های گردشگری به شیوه‌های مختلف اقدام به تخریب و آسیب‌رسانی به زیرساخت و جاذبه‌های روستایی از طریق نوشتن یادگاری، شکستن درختان و ... می‌کنند. لذا تداوم چنین امری می‌تواند در بلندمدت روی رابطه جامعه میزبان و میهمان در روستاهای مقصد گردشگری تأثیر داشته و منجر به کاهش روحیه گردشگری و تاب‌آوری اجتماعی جامعه میزبان شود. با توجه به مطالعه پژوهش‌های فوق می‌توان ادعان داشت که مبنای یادگاری‌نویسی نشانگر احساس مردمی بوده که به مکان مراجعه می‌کنند و حاوی پیام آنهاست. یادگاری‌نویسی پدیده جدیدی نیست و در طول تاریخ همپای زندگی بشر بوده و اغلب باعث کاهش کیفیت بنا و روحیه گردشگری می‌شود. در اغلب پژوهش‌ها یادگاری‌نویسی را رفتار وندالیستی خوانده و بیشتر بین جوانان مرسوم است. مطالب فوق همسو با ادبیات نظری این پژوهش است و بنظر می‌رسد تفکر اغلب پژوهشگران نزدیک به هم و از محتوای پژوهش کیفی بهره گرفته‌اند. در نتیجه‌گیری‌ها از اهمیت بناهای تاریخی یاد کرده و خواستار نظارت و برخورد فرهنگی با جامعه گردشگر شده‌اند.

مبانی نظری • وندالیسم

به‌طور عام به کنش‌های بی‌معنی و کنش‌های بدون نیت قبلی و بدون کوچکترین مفهوم برای فرهنگ اشاره دارد. وندال‌ها به‌عنوان افراد نادیده انگاشته‌شده مانند بربرها، افراد خشن و افراد ناآگاه از ارزش‌ها فرض می‌شوند (Jacobs, 2002). وندالیسم نوعی ناهنجاری نوظهور در جامعه جدید است. عملی است خصمانه و واکنشی است کینه‌توزانه به برخی از صور فشارها، تحمیلات، ناملازمات، اجحاف‌ها و شکست‌ها. در جامعه‌شناسی انحرافات و آسیب‌شناسی اجتماعی وندالیسم را به مفهوم داشتن نوعی روحیه بیمارگونه که مبین تمایل به تخریب آگاهانه، ارادی و خودخواسته اموال، تأسیسات و متعلقات عمومی است در نظر می‌گیرند، مع‌الوصف باید توجه داشت که اغلب صاحب‌نظران و محققان آن را به‌مثابه جنایتی خرد و از انواع بزهکاری جوانان به شمار آورده‌اند (Clinard & Meirer, 1986). تخریب‌گرایی یا خرابکاری یا وندالیسم به انگلیسی به معنای تخریب کنترل‌نشده اشیا و آثار فرهنگی با ارزش یا اموال عمومی است که یک ناهنجاری اجتماعی به حساب می‌آید و دلایل متعددی برای آن عنوان می‌کنند (Sutton, 1987). تخریب‌گرایی یا وندالیسم به معنای تخریب اموال عمومی در سطح شهر، نوعی پدیده بیمارگونه است. این پدیده در سطح جوامع بشری از رشدی شتابان برخوردار شده است و برخورد با آن از جهات مختلف امکان‌پذیر است. دانش‌های طراحی محیطی و طراحی شهری با رویکرد طراحی مجدد عرصه‌های همگانی و ارتقای کیفیات

تعاریف	سال	نام
وندالیسم عبارت است از تخریب ارادی اموال عمومی به صورت مداوم	۱۹۸۶	Clinard & Meirer
در جوامع مدرن، رفتارهای انحرافی ناشی از خرده فرهنگ‌ها به گونه‌ای متفاوت وجود دارد.	۱۹۷۵	میلر
عملی آگاهانه و ارادی به قصد صدمه‌زدن یا تخریب چیزی که متعلق به دیگران است.	۱۹۸۲	موزر
نظریه بندورا (علت دوسویه) در این الگو، محیط بر رفتار و رفتار بر محیط تأثیرگذار است.	۱۹۹۳	اتکلینسون
آغاز پدیده وندالیسم قدم‌گذاشتن انسان به باغ بهشت بود.	۱۹۸۲	وایز
وندالیسم را به نوعی روحیه بیمارگونه تعریف می‌کند که به تخریب تأسیسات عمومی تمایل دارد.	۱۳۹۷	ژانورن
مرضی مدرن و نوظهور از انواع بزهکاری بین نوجوانان	۱۹۹۸	گلدستون
وندال‌ها به عمد هر چیز زیبایی که متعلق به دیگران است را نابود می‌سازند.	۲۰۱۳	گادکار

توجه و مراقبت بیشتر از آن را خواهد داشت. دلبستگی به مکان مبنای نحوه ارتباط و تعامل عاطفی مثبت انسان با فضا است و به واسطه خصوصیات فردی، جمعی، فرهنگی و اجتماعی ایجاد می‌شود (Bonaiuto, Aiello, Perugini & Bonnes, 1999, 332). ادراک محیط شناخت محیط را در پی دارد و به صورت کلی به رفتار انسان شکل می‌دهد، احساس تابع محرکات حسی و ادراک تابع یادگیری‌های قبلی، انتظارات و حالات انگیزشی متغیر عاطفی یا شناختی و تصمیم و اراده فرد است (ایروانی و خدایپناهی، ۱۳۹۴، ۲۳). در این نگرش محیط به‌عنوان یک سیستم انسان-محیط تلقی می‌شود که در آن فرد به‌عنوان عضوی فعال با تجربه‌های گوناگون که از زمانی به زمان دیگر متفاوت است، تعریف می‌شود (Ittelson, 1978). از این رو ارزیابی شاخصه‌های دلبستگی در پل به‌منظور ارزیابی تأثیر دلبستگی به مکان از منظر گردشگران، شاخصه‌های احساسی، ادراکی و عملکردی مورد نظر بوده و بر همین اساس این معیارها در جدول ۲ آمده است.

روش تحقیق

روش پژوهش در این مطالعه تحلیل محتوا و از نوع کیفی با رویکرد استقرایی است. تحلیل محتوای کیفی با هدف دستیابی به معنای پنهان آن پیش می‌رود. داده‌های جمع‌آوری شده مکتوب از اسناد کتابخانه‌ای و مطالعاتی هستند که افراد دیگر برای اهداف دیگر گردآوری کرده‌اند که در این پژوهش جهت ارائه تصویر دقیق از یک گروه دارای فرهنگ مشترک جمع‌آوری شده است. مرسوم‌ترین کار تحلیل محتوای کدگذاری متن است. در این پژوهش محقق ابتدا به محل مراجعه کرده و با جمع‌آوری مطالب و دست‌نوشته‌ها از نوع یادگیری که ریشه در خاطرات دارد به‌عنوان ماده اولیه پژوهش استفاده کرده و آنها را فیش‌برداری و با توجه به مضمون طبقه‌بندی و کدگذاری کرده است. سپس با مصاحبه به صورت چهره‌به‌چهره از تعدادی وندال‌های حاضر در پل با سؤالات طبقه‌بندی شده و هدفمند که از قبل آماده شده بودند پرسش می‌شود،

روی آثار تاریخی، عموماً توسط افرادی صورت می‌گیرد که اطلاع کافی از اهمیت حفظ آثار باستانی ندارند. میل به جاودانگی «به‌طور طبیعی در همه افراد وجود دارد و نمی‌توان کسی را یافت که رویای ماندگاری نام خود را در تاریخ نداشته باشد» (مخلص، ۱۳۸۴، ۱۲). مسائل روانی و بروز ناخودآگاه افراد در موقعیت‌های مختلف حکاکی کردن و نوشتن یادگاری روی آثار تاریخی در واقع به جنبه روانی افراد بازمی‌گردد؛ چراکه در ناخودآگاه جمعی بشر کندن آثار وجود دارد. این دسته از افراد به دلیل نداشتن آموزش در مواجهه با آثار، خودش را جزء بزرگتری از آن اثر قرار می‌دهند و با کاهش تنش و هیجان در واقع خودش را جزء آن اثر ثبت و امضا می‌کند. البته هستند کسانی که با آموزش مناسب وقتی با آثار تاریخی و باستانی برخورد می‌کنند به جای نوشتن یادگاری عکس می‌گیرند و در وبلاگشان ثبت می‌کنند (قنبری، ۱۳۸۹، ۱).

• تبیین حس دلبستگی به مکان

دلبستگی به مکان به تأثیر عاطفی یک مکان اشاره دارد که افراد به لحاظ حسی و فرهنگی به آن جذب می‌شوند. تأثیر حسی و عاطفی مکان بر افراد، کانون تفکر حس دلبستگی به مکان است، چرا که انسان‌ها می‌توانند به یک شیء، یک بنا و یا محله به‌عنوان یک قرارگاه طبیعی جذب شوند در واقع دلبستگی به مکان ارتباط نمادین با مکان است که با دادن معنای عاطفی و حسی مشترک فرهنگی توسط افراد به مکان شکل می‌گیرد و مبنای نحوه ادراک گروه یا فرد از مکان و نحوه ارتباط وی با آن است (low & Altman, 1992) شناخت اصول مؤثر در دلبستگی به مکان می‌تواند به‌عنوان عوامل شناخت مخاطب از فضا و معنا باشد. دلبستگی به مکان نقش مهمی را در انگیزه حضور و مراقبت فضاهای عمومی نظیر میدان‌ها و پارک‌های شهری ایفا می‌کند (Kyle, 2004, 63). دلبستگی به یک مکان، ضمن آنکه منشعب از تجربه‌ها، رفتارها و سازمان اجتماعی و احساسی افراد است. محرک انگیزه‌های رفتاری، افراد نیز بوده و هدفمندی رفتاری را برقرار می‌سازد، لذا فرد با رفتارها و کنش‌های خود در فضا سعی در

جدول ۲. معیارهای منتخب حس دلبستگی، عامل رفتار یادگاری نویسان و متضاد آن عامل تخریب‌گرایی ناشی از رفتار وندالیسمی، برگرفته از مبانی نظری. مأخذ: نگارندگان.

شماره-شاخص	مؤلفه‌های دلبستگی منتخب در گردشگران	عامل دلبستگی و یادگاری نویسی	متضاد دلبستگی	عامل رفتار وندالیسمی و تخریب‌گرایی
۱- ادراکی	شناخت مکان	دلبستگی	عدم آگاهی از مکان	بدون تأثیر در رفتار
۲- ادراکی	آگاهی از ارزش معنوی پل	دلبستگی	نداشتن شناخت کافی	آسیب‌رسانی به مکان
۳- عملکردی	ارتباط نمادین با محیط	دلبستگی	بدون اهمیت	نبود نگرانی از حفظ مکان
۴- عملکردی	تعامل با محیط	دلبستگی	بی‌تفاوتی به محیط	عدم جلوگیری از تخریب
۵- عملکردی	حفظ محیط کالبدی	دلبستگی	بی‌توجهی به محیط کالبدی	شعار نویسی
۶- رفتاری	حفظ رابطه با مکان	دلبستگی	نبود رابطه	اقدام به آسیب‌رسانی
۷- رفتاری	انگیزه حضور در مکان	دلبستگی	حضور بر حسب اتفاق	دست‌نوشته‌های بی‌دلیل
۸- احساسی	میل به ماندن در مکان	دلبستگی	صرفاً جهت عبور از پل	بی‌توجهی به نظافت مکان
۹- احساسی	انگیزه دوباره دیدن مکان	دلبستگی	مراجعه به مکانی دیگر	عدم شناخت فرهنگ
۱۰- عملکردی	تمایل به مشارکت	دلبستگی	عدم تمایل به مشارکت	عدم دلبستگی و تخریب

و کاربرد پل چه اطلاعاتی دارند؟ و اینکه قبلاً به این پل آمده اند، چه احساسی از حضور در مکان در او ایجاد می‌شود و چرا سی‌وسه‌پل را برای نوشتن یادگاری انتخاب کرده‌اند؟ (احساسی) نوشتن یادگاری چقدر برای او اهمیت دارد. اگر ننویسد چه می‌شود. حال که نوشته چه اتفاق مهمی برای او رخ خواهد داد. (رفتاری). از عواقب نوشتن یادگاری اطلاعی دارد و از خساراتی که به پل وارد می‌کند پیشیمان و نادم خواهد شد، (احساسی) چه انگیزه‌ای باعث نوشتن یادگاری روی بدنه پل شده و چرا مکان دیگری را برای نوشتن یادگاری انتخاب نکرده است (عملکردی). و در ادامه از درون متن مصاحبه‌ها کدها استخراج و طبقه‌بندی شدند. برای کدگذاری داده‌ها، عناوین توسط محقق انتخاب شده و متون کلمه به کلمه مورد بازبینی قرار گرفته‌اند. پرسش‌ها در متن مصاحبه برگرفته از تعریف مفهومی متغیر حس دلبستگی به مکان صورت گرفته است (سجادزاده، ۱۳۹۲).

مورد پژوهی انتخاب مکان

سی‌وسه‌پل فقط یک شاهکار معماری ایرانی از دوران صفویه نیست، جایی است که مردم اصفهان و گردشگران روزگارشان را کنارش می‌گذرانند و خاطره می‌سازند. این پل همان جایی است که برای اصفهان، مردمش و گردشگران زندگی ساخته و به آن حس دلبستگی دارند. پل الله‌وردیخان یکی از شاخص‌ترین ابنیه در معماری ساخته‌شده بر زاینده‌رود در شهر اصفهان در دوره صفوی است که به دستور شاه عباس اول در سال ۱۰۱۱ ه. ق. و توسط الله‌وردیخان سردار معروف وی ساخته شد (هنرفر، ۱۳۵۰). لذا با توجه به حضور انبوه گردشگران و مشاهده بدنه آجری پل که سرشار از نوشته‌های یادگاری است، این پل را می‌توان به‌عنوان قرارگاه طبیعی برای پژوهش فوق‌انتخاب کرد. از طرفی

این سؤالات نیمه‌ساختاریافته و باز-پاسخ هستند که بین افراد حاضر با استفاده از روش اشباع داده‌ها در پژوهش کیفی به‌عنوان استاندارد طلایی پایان نمونه‌گیری در نظر گرفته شده است و از نظر پنج تن از اساتید و کارشناسان بهره گرفته است. این روش با توجه به جامعه آماری نامعلوم با نمونه‌گیری هدفمند غیراحتمالی انتخاب شده و آن‌قدر ادامه می‌یابد تا به پاسخ‌های نزدیک به هم و تکراری در حد اشباع برسند. بدین ترتیب تعداد شرکت‌کنندگان بستگی به زمان اشباع پاسخ‌ها دارد. منظور دریافت دیدگاه‌ها و عقاید شرکت‌کنندگان نسبت به رفتاری که از آنها سر زده بوده است. جهت افزایش صحت گزارش از یک ممیز (ارزیاب بیرونی) و نظر کارشناسان دیگر غیر از پژوهشگر نیز استفاده شده است. در این مقاله انتخاب پل به صورت تصادفی از بین پل‌های گردشگری مخصوص عابر پیاده با توجه به حجم گردشگران وندالیسم و رفتار آنها انتخاب شده است. متغیر مستقل این پژوهش کلیه عوامل کالبدی و غیر کالبدی موجود در پل تاریخی سی‌وسه‌پل بوده و متغیر وابسته میزان واکنش وندالیسمی نسبت به پل ناشی از حس دلبستگی به مکان است. در این میان مؤلفه سن، جنس، سطح سواد نیز بر نتیجه حاصله مورد بررسی قرار گرفت.

• مصاحبه

واحد تحلیل در این مقاله علاوه بر دست‌نوشته‌ها مصاحبه نیز هست و مصاحبه‌ها با سؤالات هدفمند که دلالت بر حس دلبستگی در فرد دارد شروع می‌شود. آغاز پرسش‌ها با این تفکر که فرد از مکانی که در آن یادگاری می‌نویسد آگاهی کامل دارد شروع می‌شود، که این مرحله فرایند (ادراک و شناخت) مکان نامیده می‌شود. این فرایند مسیر رسیدن به هدف را هموار می‌سازد. در ادامه از آنها پرسش شد که از ارزش تاریخی و معنوی و عملکردی پل را چقدر می‌دانند. همچنین از تاریخچه، قدمت

را بر بدنه پل می‌نویسند. آنها دیوارهای پل را از جهت حضور فعال گردشگران مکانی مناسب در ذهن خود می‌پندارند و تصور می‌کنند دست‌نوشته‌هایشان برای دیگران قابل رویت است. این افراد در گروه (D) قرار دارند. از این رو دست‌نوشته‌ها را می‌توان در گروه‌های زیر کدگذاری کرد:

- گروه (A) بیان احساسات عاطفی در قالب عشق و دوستی میان افراد که از حضور مکرر در مکان بهره می‌برند و مؤلفه‌های ایجادکننده حس دل‌بستگی به مکان بر ساختار درونی فرد منطبق شده و انگیزه نوشتن بر بدنه پل برای ثبت احساس به شکل رفتار وندالیسمی در فرد آشکار می‌شود و اقدام به نوشتن یادگاری می‌کند.

- گروه (B) گردشگرانی که برای اولین بار به دیدن پل آمده‌اند. بعد از مرحله عینیت و عامل شناختی و درک مکان در فرد باعث لذت‌بردن فرد از مکان شده و میل ماندن در مکان به صورت فردی یا گروهی در آنها شکل می‌گیرد، در این حالت گردشگر اقدام به نوشتن یادگاری برای ثبت یک رخداد مهم از او سر می‌زند، این دست‌نوشته‌ها برای دیدن خود نویسنده در مراجعات بعدی و یا نشان دادن به افراد دیگر دارای اهمیت است.

- گروه (C) گروه دیگری از گردشگران که به صورت دوره‌ای از شهر یا شهرهای اطراف برای گذراندن اوقات به دیدن پل می‌آیند در این گروه حس دل‌بستگی به مکان از قبل در آنها شکل گرفته است و با شناخت قبلی از پل اقدام به نوشتن یادگاری که حاوی احساسات فرد است نمایان می‌شود که معمولاً به شکل انتقال پیام حاوی پند و یا یک قطعه ادبی و گاهی به صورت گلایه مشاهده می‌شود.

- گروه (D) نوشته‌های این گروه نشان از حرفه فرد یا علاقه او به یک گروه خاص، شخصیت مهم اجتماعی و یا تیم ورزشی دارد. لذا با نوشتن نام خود به همراه موضوع مورد نظر اقدام به ثبت دست‌نوشته‌های خود می‌کنند. برای این افراد پل از اهمیت بالایی برخوردار است. زیرا آنها نسبت به مکان حس مالکیت دارند و یا مالکی برای بنا نمی‌شناسند و می‌دانند که برای دیگران هم ارزشمند است و از آنجاکه سی‌وسه پل محل تجمع گردشگران است، باور دارد دست‌نوشته آنها قابل رویت خواهد بود (تصویر ۱).

- در تمامی مصاحبه و مشاهده‌های رفتاری از گروه‌ها، قصد و انگیزه‌های از تخریب و آسیب‌زدن به بنا دیده یا شنیده نمی‌شود و با کمی ارشاد نسبت به شناخت بنای تاریخی و ارزشمندی که هویت و سرمایه ملی مردم ایران است، آنها از ادامه نوشتن در آن لحظه و یا موارد بعدی منصرف می‌شوند و حتی آمادگی خود را برای مشارکت در پاکسازی بنا اعلام می‌کنند. اغلب علاقمند به ثبت دست‌نوشته‌های خود هستند حتی اگر برای دیگران مهم نباشد. گردشگران اذعان دارند نوشتن یادگاری برای آنها یک حرکت ارزشی بوده و از این اقدام خرسند هستند. نوشتن یادگاری حس دل‌بستگی به پل را در آنها افزایش داده و سبب می‌شود آنها

جستجوی مفاهیم معماری و روانشناسی در بنا به‌عنوان فضایی پویا به‌واسطه استمرار حضور گردشگران، پل را به موضوعی درخور تأمل تبدیل کرده است.

یافته‌ها

در جهت استخراج و دسته‌بندی کدهای پژوهش، مبنای تحقیق فرایند رفتار مخاطب در فضای جمعی پل‌هاست. این فرایند از دو بخش ادراک محیطی (احساسی، ادراک و شناخت) و رفتار محیطی او شکل گرفته که فرد را در یک رابطه دو سویه با محیط قرار می‌دهد. اگر چه اغلب دست‌نوشته‌ها سالانه توسط شهرداری پاکسازی می‌شود، ولی دست‌نوشته‌های به‌جامانده در کل سی‌وسه پل حدود ۱۸۳ اثر بوده که بیشترین یادگاری در طبقه تحتانی نزدیک به آب مشاهده شده است. تمامی نوشته‌ها دلالت بر احساس فرد از لحظه بودن در مکان دارند مگر نوشته‌هایی که از نوع شعار یا آگهی تبلیغاتی باشند. از نظر خصوصیات، یادگاری‌ها اغلب به زبان فارسی و با رنگ اسپری و ماژیک نوشته شده‌اند، آنها سعی دارند نوشته‌هایشان خوانا و با خط خوش نوشته شود و اکثراً با نام و تاریخ حضور که نشان از یک روز خاص برای نویسنده دارد به ثبت رسیده بودند. طبقه تحتانی به دلیل مناسب بودن مکان برای توقف در جوار جریان رودخانه محیطی آرام و لذت‌بخش را برای نویسنده فراهم می‌کند، این حس نیز می‌تواند منجر به ایجاد حس دل‌بستگی به مکان شود. محتوای یادگاری‌ها متنوع بوده و گاهی به همراه نام شهر خود و تاریخ که مهم‌ترین قسمت دست‌نوشته بوده دیده می‌شود. نویسندگان اغلب سعی در حفظ نوشته خود دارند و تلاش می‌کنند با خطی خوش و خوانا یادگاری بنویسند. یادگاری‌ها حاوی بیان احساسات فرد نویسنده بوده است از جمله: استفاده از اشعار و ادبیات شاعران صاحب نام که دلالت بر احساس فرد در آن لحظه دارد. مثلاً (دل زیر دستان نباید شکست مبادا که روزی شوی زیر دست) به نظر فرد نویسنده دچار اندوه شده و پل را جای مناسبی برای بیان احساس خود انتخاب کرده است که این نشان از حس دل‌بستگی فرد به مکان دارد این افراد را میتوان در گروه (C) قرار داد. و یا متنی با این عنوان: (نوشتن من بر این دیوار خانه تا بماند ز من مسکین نشانه) لذا می‌توان چنین استنباط کرد که فرد نویسنده برای جاودانگی نام خود سی‌وسه پل را جای مناسبی برای نوشتن انتخاب کرده است. این افراد را می‌توان در گروه (B) قرار داد گاهی نوشتن یادگاری آنقدر برای فرد نویسنده اهمیت دارد که به کسی که یادگاری را پاک کند لعنت می‌فرستد. در ادامه دست‌نوشته‌هایی با بیان احساس فرد، علاقه و عشق بین جوانان که از پل خاطراتی در ذهن دارند و علاقه‌مند هستند احساس خود به طرف مقابل را بر دیوارهای پل جاودانه سازند دیده می‌شود، این افراد در گروه (A) قرار دارند. و یا افرادی که به حمایت از تیم ورزشی یا خواننده مورد علاقه و غیره ... متونی

نسبت به پل احساس مالکیت کنند و همچنین مایلند برای دیدن دست‌نوشته خود مجدداً به پل مراجعه کنند. طبق مشاهدات، اکثر وندالها از جنس آقایان بوده، جوان هستند و با سواد متوسط. آنها بیشتر غیر شهروند و به شکل گروهی چند نفره هستند که به قصد نوشتن به محل نیامده ولی انگیزه نوشتن و ثبت خاطره در محل برای ایشان ایجاد شده است. آنها به دفعات برای گذراندن اوقات پل را انتخاب کرده‌اند و به قصد دیدن آن از خانه خارج شده‌اند.

مبنی بر انگیزه برخی از گردشگران نسبت به یادگاری‌نویسی باید اذعان داشت، مؤلفه‌های دل‌بستگی از جمله کالبدی پل که عامل ایجاد و ارتقاء حس دل‌بستگی در فرد وندال بوده و این انگیزه را در او بوجود می‌آورد که دیوارهای پل با تمامی دلایل نظری جای مناسبی برای نوشتن یادگاری است. این متن حاوی ارزش معنوی بالایی برای اوست، چرا که این احساس به اضافه احساس فردی و اجتماعی در فرد وندالیست انگیزه نوشتن را در او تقویت می‌کند، این در حالی است که نشانی از قصد تخریب و آسیب‌زدن به مکان در او نیست و با توجه به حس دل‌بستگی او به مکانی که نشانه‌ای از وی در آنجا به ثبت رسیده علاقه‌مندی به مشارکت، ثبت و حفظ مکان را در او تقویت می‌کند. پاسخ به سؤال دوم، پل به‌عنوان سیستم انسان - محیط تلقی شده که در آن فرد به صورت فعال در محیط تجربه‌هایی را بدست می‌آورد. علت اصلی رفتار وندالیست‌ها حضور در مکان است که در لایه‌های شناخت فرد نهفته است، لذا از آن مکان با توجه به درک و شناخت و ذهنیت ایجادشده، فرایند دل‌بستگی غالب بوده و به صورت مکرر در محیط بروز می‌یابد و رابطه انسان با محیط به شکلی مخرب ولی از روی عدم آگاهی فرد نمایان می‌شود. گاهی افراد شهروند یا گردشگران از زاویه دل‌بستگی، پل را از آن خود می‌دانند و لذا به خود این اختیار را می‌دهند که دست‌نوشته‌ای به یادگار بر دیواره‌های پل به ثبت برسانند. بنابراین با توجه به نظریه‌های، لینارد-میلر-الیتسون-وایز-ژانورن-گلداستون و سایرین که فرد وندال از روی خشونت، کینه‌توزی و ناهنجاری اقدام به تخریب مکان تاریخی می‌کند، باید گفت برخلاف نظریه آنها این پژوهش به یافته‌های مهمی دست یافت که این اقدام افراد برای دست‌نوشته‌ها از نوع یادگاری از روی صفت‌های مذکور نبوده و عامل‌های دیگری از جمله حس دل‌بستگی به مکان انگیزه نوشتن را در آنها فراهم می‌سازد و حتی نوشتن یادگاری احساس او را نسبت به مکان افزایش می‌دهد و لذا مشاهده می‌شود فرد وندالیست با میل برای رویت یادگاری خود در زمان دیگری در مکان حضور پیدا خواهد کرد، این حضور از ویژگی‌های حسی دل‌بستگی به مکان است. در ادامه از پژوهش سعیدی انارکی و ملکپور شهرکی (۱۳۹۵) با بیان احساس افراد یادگاری‌نویس در مکان و پژوهش شاهمندی و شهیدی (۱۳۹۱) با اشاره به میل جاودانگی و بقا در افراد جهت ثبت یادگاری می‌توان گفت مقالات فوق به نوعی با پژوهش فعلی همسو بوده و در سایر پژوهش‌ها که تخریب بناهای تاریخی و گردشگری حس دل‌بستگی را در سایر گردشگران کاهش می‌دهد، غیر قابل انکار است. از محدودیت‌های این پژوهش، صرف زمان زیاد به قصد مصاحبه با وندال‌ها بوده در جهت حفظ روایی محتوی مقاله. همچنین این پژوهش صرفاً در جهت شناسایی و کشف دلایل رفتارهای وندالیستی از دیدگاه حس دل‌بستگی گام برداشته و مؤلفه‌های دیگری که در حوزه

نتیجه‌گیری

اغلب افرادی که اقدام به نوشتن یادگاری در مکان‌های تاریخی می‌کنند با نام وندال شناخته می‌شوند. هنگام مصاحبه، پاسخ آنها دلالت بر حس دل‌بستگی فرد به مکان دارد که مایل است خاطرات بودن در آن لحظه خوب با نوشتن یادگاری بر دیوارهای پل را جاودانه و ابدی سازد. ثبت خاطرات بر دیواره‌های پل باعث افزایش حس دل‌بستگی در فرد می‌شود، زیرا از آن تاریخ به بعد پل بخشی از خاطرات فرد بوده و نشانی از وی در مکان باقی می‌ماند، در این حالت فرد علاوه بر حس جاودانگی، احساس مالکیت نیز داشته و خود را جدا از مکان نمی‌داند و این موضوع فرضیه پژوهش را محقق می‌سازد. در پاسخ به سؤال اول،

تصویر ۱. نمونه‌هایی از برخی دست‌نوشته‌ها، مأخذ: آرشیو نگارندگان.

پیشنهادها

با افزایش مشارکت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فضا را به لحاظ فرهنگی ایجاد کنیم. باید در مدارس آموزش داده شود که پل‌های تاریخی بخشی از فرهنگ، سرمایه و هویت ملی ما هستند. استفاده کاربردی از پل (ایجاد نمایشگاه، فروشگاه و کاربری‌های اجتماعی) متوقف شود، زیرا باعث سرعت بخشیدن به تخریب آن می‌شود (محافظت و نظارت مداوم). مرمت و بازسازی سریع و حذف نوشته‌ها (رهایی از نظریه پنجره شکسته). همه یادگاری‌نویسان و ندال نیستند. همچنین می‌توان تابلوهایی جهت نوشتن یادگاری در محل قرارداد تا انگیزه نوشتن روی دیوار از افراد گرفته شود. همچنین باید محیط را از نظر بهداشتی تمیز و سلامت نگهداری کرد.

روانشناسی محیطی باعث بروز این رفتارها می‌شوند که در این مقاله دیده نشده است. لذا پیشنهاد می‌شود سایر پژوهشگران در این حوزه تحقیقات مشابهی را با رویکرد رفتار وندالیستی انجام دهند. این‌گونه پژوهش‌ها باعث درک بیشتری از رفتار گردشگران شده و سازمان‌ها و ارگان‌های مربوطه با آگاهی از سابقه تاریخی و هویتی پل‌های گردشگری در حفظ و احیای این بناها و محیط‌های مربوط به آن‌ها برای حضور گردشگران اقدام خواهند کرد. همچنین مطالعه روی گردشگرانی که اقدام به نوشتن یادگاری نمی‌کنند و در مقابل سعی در حفظ مکان تاریخی دارند نیز می‌تواند راهگشای پژوهش در راستای حفظ مکان تاریخی باشد.

فهرست منابع

- ایروانی، محمود و خدایانه، محمدکریم. (۱۳۹۴). روانشناسی احساس و ادراک. تهران: سمت.
- جان حسنی، علی. (۱۳۸۷). عوامل مؤثر بر گرایش به رفتارهای تخریب‌گرانه در استان مازندران ۱۳۸۶. *مطالعات امنیت اجتماعی*، (۱۶)، ۱۱-۴۶.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
- سجاذاده، حسن. (۱۳۹۲). نقش دلبستگی به مکان در هویت‌بخشی به میدان‌های شهری. نمونه موردی: میدان آرامگاه شهر همدان. *باغ نظر*، (۲۵)، ۷۹-۸۸.
- سجادی، ژیللا و زرغامی، سعید. (۱۳۹۶). سنجش و ارزیابی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تخریب‌گری (وندالیسم) در فضای عمومی. *انتظام اجتماعی*، (۲)، ۷۷-۹۹.
- سجاسی قیداری، حمداله؛ رجبی، زهرا و بذری کشتان، اسما. (۱۴۰۰). تأثیرات فعالیت‌های خرابکارانه گردشگران در محیط‌های روستایی بر روحیه گردشگری و تاب‌آوری مردم محلی (روستاهای گردشگری شهرستان نیشابور). *مطالعات اجتماعی گردشگری*، (۱۸)، ۱۳۹-۱۷۶.
- سعیدی انارکی، فریبا و ملکپور شهرکی، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی یادگاری‌های مسجد جامع اصفهان. *پژوهش‌های تاریخی*، (۲)، ۱۱۷-۱۳۲.
- شاهمندی، اکبر و شهیدانی، شهاب. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل یادگاری‌نویسی در بقعه پیربکران اصفهان از دوره ایلخانی تا عصر قاجار. *پژوهش‌های تاریخی*، (۲)، ۴۵-۶۴.
- فیضی، محسن؛ حسینی، سیدباقر و رازقی اصل، سینا. (۱۳۸۸). بازسازی روش‌ها و شیوه‌های طراحی محیطی برای پیشگیری از تخریب‌گرایی فضا. *علوم محیطی*، (۱)، ۲۲-۹.
- قنبری، حمیدرضا. (۱۳۸۹). *یادگاری‌نویسی روی آثار تاریخی؛ زائیده ذهن مریض جامعه*. خبرگزاری میراث فرهنگی. تاریخ مراجعه: ۱۴۰۰/۲/۲۰، قابل دسترس در <https://lastsecond.ir/blog/237-a111>
- محزون، احد و بامداد، علی. (۱۳۹۵). وندالیسم (تخریب‌گرایی) در معماری با رویکرد

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

محمد شفيعی، حسن؛ خان محمدی آقکند، محمدعلی؛ کریمی فرد، لیلی و رضاخانی، ژیللا. (۱۴۰۲). واکاوی رفتار برخی گردشگران در مکان‌های تاریخی، وندالیست یا بیجان حس دلبستگی به مکان (موردپژوهی: یادگاری‌نویسی‌های سی‌وسه‌پل، اصفهان). *گردشگری فرهنگ*، ۴(۱۳)، ۶-۱۳.

DOI: 10.22034/TOC.2023.386968.1112

URL: https://www.toc-sj.com/article_173156.html